

Trabzon İlahiyat Dergisi
Trabzon Theology Journal
ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567
TİD, cilt / volume: 8, sayı / issue: 2
(Güz /Autumn 2021): 191 - 220

Söz Sanatları Açısından Mütenebbî'nin Şiirlerine Genel Bir Bakış
An Overview of Mutanabbî's Poems in Terms of Rhetoric

Adnan Arslan

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Arap Dili ve Belâğâtı Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Arabic Language and Rhetoric
Bilecik/Turkey
e-mail: adnan.arslan@bilecik.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3989-6612>

DOI: 10.33718/tid.990459

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 2 Eylül / September 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 3 Kasım / November 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Adnan Arslan, "Söz Sanatları Açısından Mütenebbî'nin Şiirlerine Genel Bir Bakış", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 8/2 (Güz 2021): 191 - 220

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tid>
mailto: trabzonilahiyatdergisi@gmail.com

Copyright © Published by Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
Trabzon University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Söz Sanatları Açısından Mütenebbî'nin Şiirlerine Genel Bir Bakış

Öz

Klasik Arap şiirinde zirve isimlerden birisi kuşkusuz, Abbâsîler dönemi şairlerinden Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî'dir (öl. 354/966). Hayat felsefesini oldukça veciz ve ilgi çekici beyitleriyle özlü bir surette kalıba döken şair, Arapların sözlü kültüründe hatırı sayılır bir yer edinmiştir. Şairin klasik Arap şiirindeki yerini anlamak için şiirleri üzerine yapılmış yaklaşık yüz civarındaki şerhin var olduğunu bilmek dahi yeterlidir. Bu çalışmada Mütenebbî'nin şiirlerini nitelikli hale getiren hususiyetlerin ne olduğu incelenmiştir. Görüldüğü kadarıyla şairi temayüz ettiren etkenlerden en önemlisi edebî üslubun can damarı sayılan söz sanatlarını ustaca kullanmasıdır. Şairin soyutu somutlaştırmadaki başarısını gösteren teşbih ve istiarelere, methiyelerde zirveye çıkan hüsn-i ta'lîl uygulamaları, hayalin sınırlarını zorlayan mübalağalı tasvirleri ve en başarılı bulduğumuz yanı olan teşhis sanatı kullanımları dikkat çeken örnekler üzerinden irdelenmiştir. Arap dili ve belâgatı açısından -istiare gibi- söz sanatlarının tamamının incelenmesinin bir makalenin kapsamını zorlayacağı düşüncesiyle araştırma, daha ziyade öne çıkan sanatlarla daraltılmıştır. Ele alınan başlıklar ve seçilen örneklerde şairin özgünlüğü esas alınmıştır. Seçilen beyitlerde yeri geldikçe biçim ve içerik bakımından eleştiriler yapılmıştır. Sonuç olarak şairin söz sanatlarındaki başarısını sağlayan unsurlar sıralanmış, gereksiz tekrarlar, aşırı abartılar, kaside içi tutarsızlıklar, kulağı tırmalayan kelimeler vb. açılar şiirin kalitesi bakımından birer olumsuzluk olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Klasik Arap şiiri, Mütenebbî, Söz sanatları, İstiare.

The Problematics of Emanation and Creation in Ibn Miskawayh's Metaphysics

Abstract

One of the top names in classical Arabic poetry is undoubtedly Abū al-Ṭayyib Aḥmad al-Mutanabbī (d. 354/966), one of the poets of the 'Abbāsid period. The poet, who molded his philosophy of life in a concise manner with his very concise and interesting couplets, gained a considerable place in the oral culture of the Arabs. In order to understand the poet's place in classical Arabic poetry, it is enough to know that there are about a hundred commentaries on his poems. In this study, the characteristics that make al-Mutanabbī's poems qualified have been examined. As it is seen, the most important factor that makes the poet stand out is his skillful use of rhetoric, which is considered the lifeblood of the literary style. The poet's similes and metaphors, which show his success in embodying the abstract, his eulogy practices, his exaggerated descriptions that push the limits of imagination, and his use of diagnostic art, which we find most successful, are examined through remarkable examples. The study was narrowed down to the prominent arts, with the thought that examining all of the rhetoric would not be within the scope of an article in Arabic language and rhetoric. The originality of the poet is based on the titles and selected examples. In the selected couplets, criticisms have been made in terms of form and content whenever necessary. As a result, the elements that ensure the poet's success in rhetoric are listed, unnecessary repetitions, excessive exaggerations, inconsistencies in the eulogy, words that scratch the ear, etc. angles were evaluated as negativities in terms of the quality of the poem.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Classical Arabic Poetry, al-Mutanabbī, Rhetorics, Metaphore.

Giriş

Arap şiir eleştirisi tarihinde Mütenebbî kadar tartışmaların odağı haline gelmiş ikinci bir şair yok gibidir. Bu ifadenin bir mübalağa olmadığı şair hakkında kaleme alınmış lehte ve aleyhteki eserlerin çokluğundan anlayabiliriz. Dostu İbn Cinnî'den (öl. 392/1002) yakın tarih Arap edebiyatçılarından Abdurrahmân el-Berkûkî'ye (öl. 1944) kadar pek çok isim onun şiirlerini şerh etmiştir. Diyanet İslam Ansiklopedisinde "Mütenebbî" maddesini kaleme alan İsmail Durmuş'un belirttiğine göre şairin divanı üzerine kaleme alınan şerhlerin sayısı yüze yakındır.¹ Bu şerhlerin bir kısmında şair ve şiirleri tabiri caizse yerden yere vurulmuştur. Örneğin; Büveyhî veziri olup aynı zamanda edip ve şair olan Sâhib b. Abbâd'a (öl. 385/995) göre Mütenebbî, Buhtürî (öl. 284/897) gibi muhdes şairlerden intihalde bulunduğu halde onu tanımadığını iddia eden biridir.² Fesahat taslamak için tuhaf ve mütenâfir kelimelerle kendini zorlayan bir şairdir.³ Mütenebbî hakkında tam aksine, hayranlığı tarafgirliğe varmış müdafileri de ortaya çıkmıştır. Şair hakkında ortaya atılan serikât/intihâl ithamlarını şiddetle yalanlayan ve şiirlerinde var olduğu iddia edilen edebî açıkları kapatmaya çalışan taraftarları pek çoktur. Vâhidî (ö. 468/1076) ve Ebu'l-'Alâ el-Maarrî (öl. 449/1057) gibi önemli isimler Mütenebbî'nin şiirlerini şerh etmeye değer bulmuşlardır. Ebû Mansûr es-Seâlibî'ye (öl. 429/1038) göre onun aleyhinde bu kadar çok şey söylenmesi ve şiirlerinin tenkide uğraması bile onun şairliğinin büyüklüğünü ifade etmesi için yeterlidir.⁴

Mütenebbî'nin divanı, hakkında söylenen onca şeye rağmen edebî eleştiriye konu olma bakımından tükenmiş değildir. Bilakis günümüzde de pek çok akademik ve serbest çalışma onun divanını muhtelif açılardan incelemeye devam etmektedir. Tâhâ Hüseyin (öl. 1973) *Ma'a'l-Mütenebbî* adlı çalışmasıyla şairin şiirlerini biyografisiyle birlikte kronolojik olarak biçim ve içerik bakımından oldukça nitelikli bir seviyede eleştiriye tabi tutmuştur. Umrâvî Şefika, yüksek lisans tezinde Mütenebbî'nin methiye kasidelerini estetik bakımından ele almıştır.⁵ Lüeyy Mahmûd, divanını

1 Durmuş, "Mütenebbî", 32/195-200.

2 Sâhib b. Abbâd, *Kitâbü'l-Keşf'an mesâvi'i şî'ri'l-Mütenebbî*, 42.

3 Sâhib b. Abbâd, *el-Keşf*, 48.

4 Seâlibî, *Mütenebbî ve mâ lehû ve mâ 'aleyh*, 31.

5 Umrâvî Şefika, *Tecelliyâtü kasîdeti'l-medhi fi şî'ri'l-Mutenebbî: Dirâsetün fenniyyetün cemâliyye*, (Ümmü'l-Bevâkî: el-Arabî b. Muheydi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

semiyotik açıdan incelemiş ve killet cemileri denilen çoğul türlerini araştırma konusu yapmıştır.⁶ Rûlâ Hâlid Muhammed Gânim ise şairin divanını psikolojik açıdan incelemiş ve “öteki” algısının Mütenebbî şiirlerinde nasıl ele alındığını ortaya koymaya çalışmıştır.⁷ Melike Alî Kâzım el-Haddâd Arap edebiyat eleştiri tarihinde şaire isnat edilen intihal iddialarını incelemiştir.⁸ Mütenebbî'nin divanı salt filolojik çalışmaların da konusu olmaktadır. Bu bakımdan şairin divanı hazf, istisnâ, tekit nûnları, tasgir sîgası ve tevâbi' gibi açılardan lisansüstü düzeyde araştırılmıştır.⁹ Diğer taraftan şairin divanının içerik merkezli incelendiği görülür. Divanda gurbet, çatışma ve hikmet gibi konulara şairin yaklaşımının ne olduğu irdelemiştir.¹⁰ Sarf, nahiv ve içerik çalışmalarının yanı sıra şairin divanı üslup ve retorik araştırmacılarının da dikkatini çekmiştir.¹¹ Mütenebbî özelinde Arap üniversitelerinde ulaşabildiğimiz kadarıyla kırktan fazla lisansüstü çalışma yapılmıştır. Makale düzeyinde ise çalışma sayısının en az yüz civarında olduğunu tahmin etmek güç değildir. Şair, Arap dünyasındaki kadar olmasa da Türkiye'deki Arap edebiyatçıların da ilgisini çekmiştir.¹²

6 Lüeyy Mahmûd Muhammed Ebû Ridvân, *Cumû'l-kille fî dîvânî'l-Mutenebbî ve delâletüha'l-belâgiyye* (Kudüs: Kudüs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

7 Rulâ Hâlid Muhammed Gânim, *el-Âhâr fî şî'ri'l-Mutenebbî* (Filistin: Necah Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

8 Melike Ali Kâzım el-Haddâd, *Serikâtu'l-Mutenebbî fî'n-nakdi'l-Arabiyyi'l-kadîm* (Kûfe: Kûfe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002).

9 Züheyr Muhammed İkâb el-Arûd, *el-Hazfu fî şî'ri Ebi't-Tayyib el-Mutenebbî* (Yermük: Yermük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005); es-Sâdık Cum'a Alî, *el-İstisnâ fî şî'ri'l-Mutenebbî* (Sudan: Ummu Dermân Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005); Muhammed Ahmed Surûr Hamed, *Nûnâ't-te'kid fî şî'ri'l-Mutenebbî* (Sudan: Ummu Dermân Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, ts.); Mûsâ eş-Şâir, “et-Tasgîr fî şî'ri'l-Mutenebbî”, *Mecelletu mecmai'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Urdunî* 23-24 (Haziran 1984), 39-65; Fadl Dahiyeye Muhammed Bahr, *et-Tevâbi' fî şî'ri'l-Mutenebbî* (Sudan: Ummu Dermân Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010).

10 Bilâl Mahmûd Ya'kûb Sâlih, *el-İğtirâb fî şî'ri'l-Mutenebbî* (Amman: Haşimi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004); Muflih Dab'ân el-Huveydât, *Tecelliyâtu's-sirâ' fî şî'ri'l-Mutenebbî* (Ürdün: Mute Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008); Sâmiye Medverî, *Şî'ru'l-Hikme beyne'r-ru'yeti'l-felsefiyye ve'l-melfûzu'n-nefsî inde'l-Mutenebbî* (Cezayir: Akîd el-Hâc Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009-2010).

11 İbrâhîm Sâlihî, *et-Ta'rîd fî medâihî'l-Mutenebbî* (Cezayir: Muhammed Haydar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008-2009).

12 Şaire dair Türkiye'deki çalışmalar hakkında bk. Dursun Hazer, “el-Mutenebbî'nin Şiirinde Humma Tasvîri”. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2003), 17-36; Esat Ayyıldız, “el-Mutenebbî'nin Seyfûddeve'ye Methiyeleri (Seyfiyyât)”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 497-518; İbrâhîm Nâcî,

Bu çalışmaların başlıklarına dahi bakıldığında Mütenebbî'nin şairliğinin ne denli nitelikli olduğu anlaşılacaktır.

Bahsi geçen çalışmalara genel olarak baktığımızda divandaki söz sanatlarını müstakil olarak ele alan bir çalışmanın bulunmadığını fark ettik. Bu makalede, ülkemizde söz sanatları özelinde henüz hakkında ciddi anlamda bir çalışma yapılmamış olduğunu gördüğümüz divanı incelenecektir. Öncelikle şairin hayatı hakkında kısa ve genel bir tanıtım yapılacaktır. Her ne kadar Mütenebbî'nin hayatı hakkında pek çok bilgi diğer çalışmalarda mevcut olsa da burada kısaca bilgi vermenin yararlı olacağı düşünülmüştür. Bu tanıtımdan sonra istiare, teşbih, hüsn-i ta'lîl, teşhis ve mübalağa başlıkları altında şiirlerinin olumlu-olumsuz tarafları ele alınacaktır.

1. Mütenebbî'nin Hayatına Kısa Bir Bakış

Arap edebiyatının vesile-i iftihar isimlerinden olan Mütenebbî'nin tam adı Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen b. Abdissamed el-Cu'fî el-Kindî'dir. Bugünkü Irak'ın Kûfe iline bağlı Kinde mahallesinde 303/915 yılında dünyaya gelmiştir.¹³ Çocuk denilecek yaşlarında Şam'a geldi, bu bölgede seyahatler yaparak edebî sanatlarla meşgul oldu ve kendisini edebiyat alanında geliştirme imkânı buldu.¹⁴ Şam'ın -Arap kültüründe el-Bâdiye denilen- çöllerinde dolaşarak bedevilerin dillerinden istifade etti.¹⁵ Otuz varaklık bir risaleyi tek seferde ezberleyebilecek bir hafıza gücüne sahip oluşu,¹⁶ bedevilerin arı Arapçalarından kendi kelime haznesini ne denli geliştirdiği hususunda fikir vermektedir. Bir rivaye-

"Arap Şiirinin Önde Gelen İki Şairi; el-Ma'arrî ve el-Mutenebbî'nin Mukâyesesi", çev. Osman Düzgün. *Nüsha* 12/35 (2012), 131-144; Abdurrahman Özdemir, "el-Mütenebbî'nin Şiirinde Maraş". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2006), 159-185; Sevim Özdemir, "el-Mutenebbî Divânından, et-Teşbihü'l-Belîğ - Sanatına Örnekler". *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2004), 61-78; Sevim Özdemir, "Şiirle Kazanç Yoluna Zuheyr b. Ebî Sulmâ ile el-Mutenebbî'nin Yaklaşımı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (2009), 193-206; Selahattin Goran, *el-Mütenebbî'nin Şiirinde Medh*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999; Şerafeddin Yalçın, "Mutenebbî'den Önce Şiir (II)". sad. Musa Yıldız - Nurettin Ceviz, *Nüsha* 5/18 (2005), 55-82. Şerafeddin Yalçın, "Mütenebbî'den Önce Şiir (I)". sad. Musa Yıldız - Nurettin Ceviz. *Nüsha* 5/17 (2005), 95-122.

13 Zirikî, *el-A'lâm*, 1/115.

14 İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/120.

15 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/324

16 İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânu'l-Mizân*, 1/440.

te göre nübüvvet iddiasında bulunduğu ithamıyla iki kez hapse atıldı.¹⁷ Kendisinin “peygamberlik taslayan” anlamına gelen “Mütenebbî” lakabıyla meşhur olmasının sebebinin de bu olduğu söylenir.¹⁸ Ancak Ebü'l-Alâ el-Maarrî bu iddialara kuşkuyla yaklaşmış¹⁹ ve Abbâs Mahmûd el-Akkâd da (öl. 1964) “Mütenebbî” lakabının büyük ihtimalle karalama maksatlı şüyu bulduğunu ifade etmiştir.²⁰ Nitekim kaynaklarda onun bu lakapla anılmaktan hoşnut olmadığı²¹ ve hasımlarının kendi itibarını zedelemek için bunu ortaya attıklarını söylediği ifade edilmiştir.²² Mütenebbî'nin şairliğinin doruk noktası, 337/949 yılında Hamdânîler Emiri Seyfüddevle (öl. 356/967) ile tanışıp²³ onun sarayında kaldığı dokuz yıllık süre içerisinde olmuştur. Şair samimi duygularla Emir'in methiyelerinde geliştirdiği özgün üsluplarla zirveyi yakalamıştır. Dokuz yılın sonunda saray içerisinde İbn Hâleveyh (öl. 370/980) gibi rakipleri ile yaşadığı çekişmeler sonucu Emir'in gözünden düşmüş²⁴ ve 346 yılında Kahire'ye giderek İhşîd hükümdarı Kâfûr'un (öl. 357/968) şairliğini yapmıştır.²⁵ Fakat burada da uzun süre kalamamış vefatına kadar Bağdat, Kûfe ve Şirâz gibi şehirlerde hayatını sürdürmüştür.²⁶ 354/965 yılında Bağdat civarlarında seyahat ederken tertip edilen bir pusuyla oğlu ve beş kölesi ile birlikte öldürülmüştür.²⁷ Şairliğindeki ustalığından dolayı onun hakkında *Arap şiiri ikinci bir Mütenebbî'yi görmemiştir* denilmiştir.²⁸ Mütenebbî, Ebû Temâm (öl. 231/846), İbnü'r-Rûmî (öl. 283/896), Buhtürî (öl. 284/897), İbnü'l-Mu'tez (öl. 296/908) gibi Arap şiirinde dahi isimlerden sonra gelmiş olmanın avantajını yaşamış bir şairdir.²⁹ Onların geliştirdikleri edebî sanat uygulamaları ve rengin üsluplarına muttali olmuş ve onların şiirle-

17 Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 6/208.

18 İbnü'l-'Adîm, *Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb*, 2/539.

19 Ebü'l-Alâ el-Maarrî, *Risâletü'l-ğufrân*, 125.

20 Abbâs Mahmûd el-Akkâd, *Mutâlaât fi'l-kutubi ve'l-hayât*, 129.

21 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 8/65.

22 Ebu'l-Berakât el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elbâ fi tabakâti'l-üdebâ*, 221.

23 Ebû Zekeriyâ en-Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-lügât*, 2/284.

24 İbnü'l-'Adîm, *Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb*, 2/539.

25 İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/122.

26 Ebû Muhammed Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-naħr fi vefeyâti a'yâni'd-dehr*, 3/155.

27 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 8/65.

28 İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 71/84.

29 Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 11/226.

rini kendine mahsus edebî dehasıyla olgunlaştırmıştır. Bundan dolayıdır ki Mütenebbî hakkında pek çok intihal ithamı ortaya atılmış, aleyhinde çok şeyler söylenmiştir.

Mütenebbî, Arap dünyasında tarih boyunca pek çok araştırmanın konusunu teşkil ettiği için onun hayatı ve şairliği hakkında yapılmış bazı çalışmalara atıfta bulunarak³⁰ burada araştırma konumuz olan şiirlerindeki söz sanatları uygulamalarına doğrudan odaklanmak uygun olacaktır. Başlıklar altında söz sanatının tanımına dair olan literatür bilgisine sözü uzatmamak için yer verilmemiştir. Zira teşhis, istiare gibi kavramlar hakkında ayrıntıya ulaşmak oldukça kolaydır ve bu çalışmayı inceleyecek kimseler de bu bilgilere büyük ihtimalle vakıf olacaktır. Bu çalışmada şiir tercümeleleri harfi olarak yapılmamış ve paragrafların içerisinde mesajlar yansıtılmıştır.

2. Teşhis/Kişileştirme

Arap şiirinde en çok kullanılan motiflerden birisi de الدهر /felek'tir. Şairler gizli bir düşman olarak gördükleri dehrin, hayat üzerindeki etkisini sıklıkla dile getirmiştir. İnsanoğlunun ensesinde elinde bir musibet ile her daim pusu kuran bir hasma benzetilen dehrin şikâyetinden bahsetmeyen bir şair yok gibidir. Dehr, insanı hayatta mutlu kılan mal, gençlik, sevgililer ve dostlar vb. her ne varsa her birisini teker teker acımasızca çekip alan esrarengiz gizli bir pençedir. Mütenebbî, dehri bu haliyle tasvir ettikten sonra, Seyfûddevl'e'nin bir kaleyi geri alması karşısında onu şöyle çaresiz bir halde bırakır:

طَرِيدَةٌ دَهْرٍ سَاقَهَا فَرَدَدَتْهَا عَلَى الدِّينِ بِالْخَطِيئَةِ وَالذَّهْرُ رَاغِمٌ
فِيَتْ اللَّيَالِي كُلَّ شَيْءٍ أَخَذَتْهُ وَهَنَّ لِمَا يَأْخُذَنَّ مِنْكَ غَوَارِمٌ

(Kale) Feleğin eline düşmüştü, Sen çekip aldın elinden mızrakla.

Dine geri döndürdün onu ve felek de vermek zorundaydı zaten.

Belalar aldığı her şeyi kaçırıp götürür.

*Lakin senden aldığını ister istemez geri getirir.*³¹

30 Durmuş, "Mütenebbî", 32/195-200; Şirin Gökkaya, *Mütenebbî'nin Şiirlerinde Yaşam Felsefesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

31 Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mutenebbî*, 385.

Bu anlatıma göre kale, Müslümanların elinden dehrin gasp edip kçırdığı bir maldır. Seyfüddevle onun, dehrin elinden kurtarır ve dine geri teslim eder. Seyfüddevle'nin çevikliği karşısında dehr, kahrından dolayı yere yığılıp kalmış ve burnu yerlerde sürtünmüştür. Dehr denilen şey, insanların elinde ne varsa alıp götüren bir gaspcı olmasına rağmen karşısında Seyfüddevle'yi görünce çaldığını istemeyerek de olsa geri vermek zorunda kalmıştır.

يُقَدِّي أَنْتُمْ الطَّيْرَ عُمْراً سِلَاحَهُ
نُسُورُ الْمَلَأَ أَحْدَانَهَا وَالْقَشَاعِمُ
وَمَا ضَرَّهَا خَلْقٌ بِغَيْرِ مَخَالِبٍ
وَقَدْ خُلِقَتْ أَسِيافُهُ وَالْقَوَائِمُ

Uzun ömürlü kuşlar, çöl akbabaları, onun silah(lar)ı için, yaşlısıyla genciyle kendilerini feda ederler.

Pençeleri yaratılmamış olsaydı bile, onun kılıçları ve kabzaları yaratıldıktan sonra,

(pençesizliğin) onlar için bir zararı olmazdı.³²

Şairin savaş tasvirlerindeki maharetini gösteren bu iki beyitte, savaş meydanındaki galibiyet oldukça ilgi çekici bir şekilde dramatize edilmektedir. Şairin tasvir ettiğine göre savaş nihayete ermiş ve düşman askerlerinin cesetleri savaş meydanının her tarafını lebalep doldurmuştur. Düşman safından çok sayıda askerin öldürülmüş olduğu mesajını vermek isteyen şairin, bu mesajını galibiyet sahnesini beklenmedik bir motifle renklendirerek yaptığını görürüz. Şair savaş sahnesinde oldukça yaşlı kartallara ve onların henüz yeni doğmuş yavrularına yer verir. Yaşlı kartallar القشائم / ve henüz yeni doğmuş yavruları/أحدائها/ genç ve kuvvetli kartallar gibi yiyeceklerini kolaylıkla elde edemezler. Güçsüzlüklerinden dolayı pençeleri yumuşak, kanatları zayıf ve gagaları da kırılmandır. Dolayısıyla her ölünün etini yemeye muktedir değildirler. Onların iyice parçalanmış etlere ihtiyacı vardır. Şair, savaş meydanında yaşlı ve yavru kargaları يُقَدِّي ifadesiyle kişileştirerek onlara *Canımız sana feda ey Seyfüddevle'nin silahları!* dedirtir. Zira meydan tamamıyla paramparça etlerle dolmuştur. Yaratılış bakımından yırtıcı olmakla birlikte yaşlılık ve küçüklükten dolayı بِغَيْرِ مَخَالِبٍ/pençesiz oluşlarının onlara bir zararı yoktur. Zira Seyfüddevle'nin

32 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 385. Bu çeviri Mütenebbî'nin methiyeleri hakkında bir makalesi olan Esat Ayyıldız'a aittir. Çeviriyi isabetli bulduğumuz için olduğu gibi alıntı yapılması uygun görülmüştür. Ayyıldız, "el-Mutenebbî'nin Seyfüddevle'ye Methiyeleri (Seyfiyyât)", 510.

askerlerinin ellerindeki kılıçlar düşman askerlerinin etlerini parça parça etmiş ve yenmeye hazır hale getirmiştir.

Teşhis sanatının en göz alıcı örneklerini gördüğümüz kasidesinde şair bu kez kartallardan sonra *el-Hades* isimli bir kaleye şahsiyet verecektir:

وَتَعْلَمُ أَيُّ السَّاقِيَيْنِ الْغَمَائِمُ هَلِ الْحَدَثُ الْحَمْرَاءُ تَعْرِفُ لَوْنَهَا
فَلَمَّا دَنَا مِنْهَا سَقَّتْهَا الْجَمَاحِمُ سَقَّتْهَا الْغَمَامُ الْغُرُّ قَبْلَ نُزُولِهِ

(Bizanslıların kanlarıyla boyanmış) Kırmızı *el-Hades* (Kalesi), rengini biliyor mu? (Kendisini sulayan) bulutların, iki sakiden hangisi olduğunu bilmekte mi? (Yani onu gerçekten yağmur bulutları mı suladı yoksa Bizanslıların vücutlarından akan kanlar mı?)³³

Abbâsîlerin siyasi istikrarının sarsıldığı ve pek çok emirliklere dağıldığı hicrî dördüncü yüzyılda Hamdânîlerin Halep kolu ile Bizans sınır idi. Bu yüzden her iki taraf arasında sıklıkla çatışmalar yaşanıyor ve bazı bölge ve kaleler zaman zaman el değiştiriyordu. Seyfüddevle ordularının fethettiği kalelerden birisi de *el-Hades* idi. Aslen Bizanslıların inşa ettirdiği kale çetin bir mücadele sonucunda Müslüman ordularının eline geçmiş ve “el-Hadesü'l-Hamrâ” olarak isimlendirilmişti. Şair Mütenebbî bu büyük zaferi kutlamak için söylediği kasidesinde bu kaleyi ilginç bir şekilde kişileştirir. Kalenin adına eklenen *el-Hamrâ* sıfatı kırmızı anlamındadır. Şair şöyle der: *Kırmızı el-Hades rengini biliyor mu? Onu bulutların mı yoksa -kafaların mı- kimin suladığını biliyor mu?* Bu ilk beyitte şair kalenin *el-Hamrâ* sıfatından yola çıkarak Seyfüddevle'nin kahramanlığına telmih-te bulunur. Kalenin geri alınması için girilen çatışmada Rum askerlerinin tamamı öldürülmüş ve kanları kalenin her tarafına yayılmıştır. Adeta kale kan rengiyle baştanbaşa boyanmıştır. Mübalağalı bir anlatımla kale kıpkırmızı olmuş ve rengi değişmiştir. Şair kaleye sorar: *Sen eski rengini hatırlayabiliyor musun?* Daha sonra şair, ilk mısradaki *kanlı sahne* motifini bu kez *şiddetli yağmur yağışı* ile pekiştirmek ister. Kaleyi, normal şartlarda bulutlardan sağanak bir şekilde inen yağmurlar boydan boya ıslatır. Ancak şairin tasvirine göre kale kararsızdır. Acaba sağanak yağmurları gönderen bulutlar mı yoksa kafataslarından oluk oluk akan kanlar mı kaleyi daha çok ıslatmıştır? Şair ikinci beyitte taaccüp ifade eden sorusuna

33 Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mutenebbî*, 385. Çeviri Ayyıldız'a aittir.

şöyle cevap verir: Seyfüddevle gelinceye kadar kaleyi şimşek yüklü bulutlar sular içerisinde bırakıyorken artık o gelince kafatasları kaleyi ıslatır olmuştur. Yani, bulutların yerini artık kafatasları almıştır. Bazı kaynaklara göre الغمامُ العُرُّ şimşek çakan bulutlar anlamına gelmektedir. Dolayısıyla şairin böyle bir ifadeyi seçmesi muhtemelen Mütenebbî'nin kılıcının kafalara inerken şimşek gibi çakmasına işaret içindir. Kullanılan kelimelerin ima ettiğine göre kılıçlar, düşman askerlerinin tunçtan yapılmış miğferlerine çarpıp yararken kıvılcımlar saçmaktadır. Bu suretle düşmanların kafaları, şimşek çakan bulutlara, akan kanlar ise sağanak yağmur sularına benzetilmiş olur.

Diğer bir şiirde Mütenebbî, hayatta başına gelen musibetlerden dert yanarken dünya hakkındaki şikâyetini şu şekilde dile getirir:

أَطْمَنَتِي الدُّنْيَا فَلَمَّا جِئْتُهَا مُسْتَسْقِيًا مَطَّرَتْ عَلَيَّ مَصَائِبًا

*Dünya beni susattı; su içmek üzere ona geldiğimde
Başıma (su yerine) belaları yağdırdı.³⁴*

Dünya, şairin gözünde onu susuz bırakacak derecede bitap düşürmüştür. Fakat netice itibarıyla ecel gelmediği için dünya hayatında yaşamaya mecburdur. Susuzluğunu giderme ümidiyle yine dünyadan bir şeye el açtığında dünya bu kez daha da acımasız davranıp kendisine su vermek yerine başına daha büyük belaları yağmur gibi indirmiştir. İçmek için su gözlerken yağmur gibi belalara tutulmuştur. Bu şiirde dünya hayatına kuyu başında acımasız bir zalim kişiliği giydirilmiştir.

Mütenebbî'de şiir, yaratılıştan gelen ilahi bir mevhibedir; Türkçede ifade edildiği gibi "Allah vergisi" bir yetenektir. Bunun fitri bir istidat olduğu şairin çocukluk yıllarında söylediği şiirlerindeki özgünlükte kendini gösterir. Henüz yaşı çok genç iken söylediği şu şiirde kişileştirme dikkat çekicidir:

إِلَيْهِمْ كَأَنَّهُمْ فِي رِهَانٍ يُسَابِقُ سَيْفِي مَنَايَا الْعِبَادِ
إِذَا كُنْتُ فِي هَبْوَةٍ لَا أَرَانِي بَرَى حُدُّهُ غَامِضَاتِ الْقُلُوبِ
وَلَوْ نَابَ عَنْهُ لِسَانِي كَفَانِي سَأَجْعَلُهُ حَكَمًا فِي الثُّفُوسِ

Kılıcım insanların ecelleriyle yarışır

34 Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mutenebbî*, 110.

Sanki ecel ve kılıcım bir yarıştalar.
Toz bulutu içinde ben kendimi bile göremezken
Kılıcımın keskin tarafı kalplerde gizli olanları görür.
Her ne kadar dilim kılıcım yerine geçse de
*Ben yine de kılıcımı canlar üzerinde bir hakem kılacağım.*³⁵

Şair bu ifadeleriyle kılıcını övmektedir. Onun tasvirine göre kılıcı insanların ecelleriyle yarış halindedir. Kılıcın darbeleri sanki kurbanların ecelinden önce hedefe varmak istermiş gibi hızlı ve atiktir. Kılıcın keskin olan tarafı ise çok keskin bir göze sahiptir. Zira kılıcın hedefindeki insanların kalplerinde Mütenebbî'ye karşı gizli husumet vardır. Hasımların içinde şaire karşı kurbanların taşıdığı o düşmanlığı şair görmese de kılıç görür ve boyunlarını vurur. Hâlbuki şair savaşın ortasında ortalık toz dumana karışmışken kendisini dahi göremez. Şair, kılıcı bu şekilde kişileştirirken burada durmaz ve onu -her ne kadar şairin dili kılıç gibi keskin olup hakemlik yapmaya muktedir olsa da- bir hakem olarak tayin eder. Şiire göre kılıç, savaş meydanında kimin haklı kimin haksız olduğuna karar verecek olan bir hakemdir.

Mütenebbî'nin kişileştirmelerinde dikkat çeken bir özelliği onun şahsiyet giydirdiği cisimlerin renkliliği olsa gerektir. Bir önceki beyitlerde kılıç, yarış sahasında bir koşucu iken aşağıdaki beyitlerde de onu (kılıç), üstüne ihram kuşanmış bir hacı olarak izleyeceğiz:

لَحْمَاكَ الْإِجْلَالُ وَالْإِعْظَامُ
لُ وَلَكِنَّ زِينَا الْإِحْرَامُ
لَوْ حَمَى سَيْدًا مِنَ الْمَوْتِ حَامٍ
وَعَوَارٍ لَوَاعَجُ دِينُهَا الْجَلِّ

Bir koruyucu, bir efendiyi ölümden koruyorsa
Seni de saygınlık ve büyüklüğün koruyacaktır.
Öyle parlak kılıçlar da... (seni koruyacak)

*Öyle kılıçlar ki dini kesmektir. Fakat ne var ki elbisesi ihramdır.*³⁶

Methe konu olan kişi Ebû Hüseyin Ali b. Ahmed adında bir kişidir. Şair ilk beyitte onun ölümden korunmak için hiçbir şeye muhtaç olmadığını zira düşmanın kalbine bıraktığı heybet ve ihtişamın yeterli oldu-

35 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 33.

36 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 165.

ğunu söyler. Ayrıca kınından çıkarılmış kılıçlar da vardır ki onlar varken ölüm kendisine yaklaşamaz. Mütenebbî burada birden kınından çekilmiş kılıçlara bir şahsiyet verir. Dini kan dökmekten ibaret olan parlak kılıçlar kınından çıktığı için çıplaktır fakat üzerlerine ihram giymiş ve hacı olmuşlardır. Malum olduğu üzere hac ve umreye niyet eden kişiler niyet etmeden önce üzerlerindeki elbiseleri çıkarıp ihram giyerler. İhramın giyilmesi ile birlikte başlayan ihram yasakları arasında *savaşmamak* vardır. Şairin gözünde kınından çıkmış parlak kılıçlar kan dökmeye hazır insanlara benzetilir. Fakat bu insanlar ihrama girmişler ve o yüzden de şimdilik barış halinde dinlerine bağlılığın gereği olarak savaşmaktan imtina etmektedirler.

3. Teşbih

el-Hades, biraz önce değinildiği gibi Bizanslıların işgaline uğramış bir kaledir. Kale sakini olan Müslümanlar, Hristiyan ordularının işgaline uğrayıncaya kadar defalarca taciz ve *kerr u ferr* saldırılarına hedef olmuştur. Kale sakinleri kaleye giriş ve çıkışlarında her an saldırıya uğrayacakları endişesi yaşamaktadır. Şair kalenin bu halini cinnet geçirmiş yahut akli dengesi yerinde olmayıp ne yaptığı yapacağı belli olmayan bir meczuba benzetir:

وَكَانَ بِهَا مِثْلَ الْجُنُونِ فَأَصْبَحَتْ

وَمِنْ جُنُثِ الْقَتْلِ عَلَيْهَا تَمَائِمٌ

(Bizans saldırıları yüzünden), orada delirme (yahut cinlenme hâlini andıran) bir (kargaşa) vardı. (Seyfüddevl'e'nin düşmanı kovmasının ardından), öldürülenlerin cesetleri (kalenin duvarlarına asıldığındaysa adeta şifa verici) muskalar oldu.³⁷

Şairin bu ifadelerine göre cünûn/delilik halindeki kalenin, tedavisi için bir muskaya ihtiyacı vardır. Eski bir örfe göre Araplar, evde akli dengesini geçici olarak kaybetmiş ve mecnuna dönmüş kimseler için muska benzeri bir şeyler hazırlatıp evin duvarına asarlardı. Duvara asılı bulunan o nesnenin zaman içerisinde cinleri defedeceğine ve kişiyi sakinleştirip eski haline döndüreceğine inanıyorlardı. Mütenebbî, Arapların kültür kodlarında yeri olan bu folklorik bilgiyi şiirine taşımıştır. Buna göre; Hristiyan saldırıları ile akli dengesini kaybetmiş bir meczuba dönen kalenin

37 Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mutenebbî*, 386. Çeviri Ayyıldız'a aittir.

muskası, duvarlarına asılmış düşman askerlerinin cesetleridir. Şiirden anladığımız kadarıyla Seyfüddevle, savaşın sonunda düşmanların cesetlerini kale duvarlarına astırmıştır. Bir önceki beyitte kalenin, askerlerin kanlarıyla kırmızıya boyandığını söylemesinin sebebi bu olmalıdır. Şairin bu olay üzerinden kurguladığı teşhise göre kale, duvarlara asılmış ceset muskalarından sonra şifa bulmuştur.

Teşbih-i belîğin kendisini gösterdiği diğer bir beyitte şairin teşbihte bulunduğu şey bu kez soyut bir kavram olan ölümdür.

وَقَدْ حَاكَمُوهَا وَالْمَنَايَا حَوَاكِمٌ قَمَا مَاتَ مَظْلُومٌ وَلَا عَاشَ ظَالِمٌ

Onu (Kaleyi) ele geçirdiler, ölümler de hakem oldu.

Sonuçta ne mazlum öldü ne de zalim yaşadı.³⁸

Hristiyanlar kaleyi işgal etmiş ve Müslümanların elinden almışlardır. Burada kalenin kimin hakkı olduğu hususunda bir hakemin kararına ihtiyaç hâsıl olmuştur. Şair ölümü, kalenin kimin olduğuna karar verecek hâkim koltuğunu oturtur. Yargıçlık makamındaki ölümün verdiği karar sonucunda mazlumlar ölmemiş, zalim de yaşayamamıştır. Yani haksız tarafın idamına karar verilmiştir. Bu beyitte açıkça görülen teşbih sanatının dışında şair ayrıca bedî' sanatı olarak cinasa başvurmuştur. حَاكَمُوهَا ifadesi ile حَوَاكِمٌ kelimeleri etimolojik olarak aynı kökten türemiş olmakla *cinas-ı iştikâkî* denilen sanata örnek olmuştur. Cinasa, pek çok Arap edebiyat eleştirmenine göre *tekellüflü* yani yersiz ve zorlama olmadığı zamanlarda şiire güzellik katan bir söz süsleme sanatıdır. Mütenebbî'nin bu beyitte söz konusu sanatı kulağı tırmalamayacak bir sadelik ve doğallıkta kullandığı söylenebilir.

Mütenebbî'nin hayatına dair biyografik kaynaklara bakıldığında şairi seçkin bir konuma yükselten hususun onun Arap dilbilgisine olan hâkimiyeti olduğu ifade edilmiştir. Arap dili ve belâgatına dair kaynak eserler bırakan İbn Cinnî ve Vâhidî gibi isimler, onun kasidelerini Arap nahvine uygunluğu ve hatasızlığı bakımından takdir etmişlerdir. Tefsirlerdeki sarf-nahiv ihtilaflarında –nispeten geç dönem şairleri arasında yer almasına rağmen– onun şiirleriyle istişhâd edilmiştir. Şair, nahiv ilmindeki bilgilerini akılda kalıcı ve ilginç bir şekilde methiyesine aktarmıştır. Belki de nahvi terminolojiyi methiyede kullanan ilk şair o olmuştur:

38 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 386.

إِذَا كَانَ مَا تَنْوِيهِ فِعْلاً مُضَارِعاً

مَضَى قَبْلَ أَنْ تُلْقَى عَلَيْهِ الْجَوَازِمُ

*Karar verdiğin şey müzârî fiil ise de
cezm eden bir şey gelmeden hemen mazi oluverir.*³⁹

Türk dilinde geniş, gelecek ve şimdiki zamanları içine alacak şekilde geniş bir kapsama sahip olan zaman formuna *müzârî sîgası* denilmektedir. Geçmiş zaman formu için de *mâzî sîgası* kullanılır. Müzârî sîgasındaki bir fiil başına bazı edatlar getirilerek morfolojik açıdan değişikliğe uğratarak emir, olumsuz, yasaklama gibi anlamlara gelir. *يَنْصُرُ*/yardım ediyor/eder/edecek müzârî fiiline *لَمْ* ve *لَنْ* amil olduğu takdirde geçmişte ve gelecekte olumsuz (yardım etmedi/etmeyecek), yasaklama *لَا*'sı geldiğinde ise *yardım etme* anlamı verilmiş olmaktadır. Mâzî bir fiil ise gerçekleşmiş olduğu için onun üzerinde herhangi bir amilin amel etmesi mümkün değildir. Zira nahiv istilâhınca mazi fiil mebnidir, değişikliğe uğramaz.

Bu kasidede şair Seyfüddevle'ye hitap ederek şöyle der: *Senin niyet ettiğin şey müzârî bir fiil ise kendisine cezm eden hiçbir edat gelmeden mâzî olur.* Şairin kastettiği şey şudur: Sen şu anda, gelecekte yahut geniş zamanda bir şey yapmaya azmettiğinde seni bundan alıkoyacak bir nehiy (yasaklama) ve nefiy (olumsuzlama) mümkün değildir. Yani niyet ettiğin şey hususunda başkaları sana *yapma; yapamazsın; yapamayacaksın* deme fırsatı bile bulamadan sen dilediğini yaparsın. Şaire göre Seyfüddevle için müzârî sîgası yoktur; dilediği hemen gerçekleşir ve mâzî sîgasına inkılap eder. Bu beyitte şair, Seyfüddevle'nin niyet ettiği şeyleri hemen mâzî sîgasına dönen müzârî fillere benzetir. Teşbih edatı ve benzetme yönü olmadığı için teşbih-i beliğ addedilmesi mümkündür.

Şair Mütenebbî'nin yaşadığı tarihlerde Müslüman Araplar bir taraftan birbirleriyle savaşırken diğer taraftan da geleneksel düşmanları olan Bizanslılarla sürekli bir çatışma halinde idiler. Dolayısıyla şairlere özgünlük ve yenilik imkânı sunan en verimli saha da savaş meydanları olmuştur. Sultan, emir, komutan yahut vezirlerin savaş esnasında gösterdikleri kahramanlıklar, kılıçları, hülâsa savaşla ilgili tüm meziyetleri, savaşın gerginliğine maruz halk kitleleri nezdinde yüceltmeye ihtiyaç vardı. Bu yüzden Ebû Temmâm ve Mütenebbî gibi şairlerin savaş ortamının coşkunluğu ve beklentilerini ustaca fırsata çevirdiklerini görürüz. Mütenebbî'nin aşağıdaki beytinde tek bir kılıcın nasıl ustaca kişileştirdiği gerçekten de

39 Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mutenebbî*, 386.

câlib-i dikkattir.

رَقَّتْ مَصَارِبُهُ فَهَنْ كَأَمَّا

يُبْدِينَ مِنْ عَشْقِ الرِّقَابِ نُحُولًا

Kılıçları öylesine incedir ki

*Boyunların aşkından dolayı cılız kalmış gibi görünür.*⁴⁰

Bu beyitte Seyfüddevle'nin savaşlarda kullandığı kılıcın fiziki tasviri gazelde kullanılan hayalî unsurlar eşliğinde yapılmaktadır. Şaire göre bir kılıcın en büyük üstünlüğü onun keskinliğiyle beraber inceliğindedir. Zira kılıç ne kadar ince olursa o kadar hafif olur ve savaşta atik ve çevik hareketlere müsait hale gelir. Şair kılıcın inceliğini hayalen çok uzak bir şeye benzeter: Aşkından dolayı yeme içmeden kesilmiş ve geceleri uykusu sıklıkla bölünmüş bir âşık. Böyle bir âşık kısa zaman içerisinde zayıflayacak ve incecik bir hale gelecektir. Seyfüddevle'nin kılıcı da ipincedir. Zira o da düşman askerlerinin boyunlarına âdeta âşıktır. Bir an evvel savaşa katılmak ve düşman neferlerinin boyunlarını gövdelerinden ayırmak için hasretle yanıp tutuşmaktadır. Savaş meydanının özlemine çeken kılıç, bir âşık gibi derdinden, kederinden incecik kalmıştır. Şairin teşbih sanatını ustaca kullandığı gayet açıktır.

فَدَيْنَاكَ أَهْدَى النَّاسِ سَهْمًا إِلَى قَلْبِي

وَأَقْتَلُهُمْ لِلدَّرَعَيْنِ بِلا حَرْبِ

Feda olsun sana canlarımız! Sen insanlar içinde (ok gibi)

Kalbime en doğru isabet edenisin.

*Sen zırhlıları savaşmadan en feci öldürenisin.*⁴¹

Mütenebbî'nin gazel tadındaki methiyelerine örnek olan kasidelerinden aldığımız bu beyitte övülen kişinin sevgisi ile nelere muktedir olduğu abartılı bir dille ifade edilmiştir. İlk mısradaki geçen أَهْدَى النَّاسِ سَهْمًا ifadesi ile şairin birkaç kelime ile gazel şiirlerinde klişe halini almış bir teşbihe başvurduğu görülmektedir. Mütenebbî'nin gözünde övdüğü kişi harp meydanında bir savaşçı gibidir. Fakat öyle bir savaşçıdır ki attığı oklar daima isabet etmekte ve zırha kuşanmış hasımlarını çatışmadan öldürüp yere sermektedir. Şaire göre, sevdiğinin her bir bakışı hedefini asla şaşmayan bir ok gibidir ki kalplere isabet eder ve kişi ne kadar kendini o bakışların okundan iffetiyle korumaya çalışsa da buna güç yetiremeyecek

40 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 145.

41 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 301.

ve kendini kaptırıp aşka düşecektir.

Mütenebbî'nin şiirlerindeki savaş sahneleri tasvirlerinde kullandığı teşbihler hayranlık uyandıracak derecede sanatlıdır:

زَنَجًا تَبَسَّمُ أَوْ قَدَالًا شَائِبًا وَعَجَاجَةً تَرَكَ الْحَدِيدُ سَوَادَهَا
لَيْلٍ وَأَطْلَعَتِ الرِّمَاحُ كَوَاكِبًا فَكَاثَمًا كُسِيَّ النَّهَارُ بِهَا دُجَى

*Öyle bir toz bulutu ki kılıçlar –tozların meydana getirdiği-
Karanlığa tebessüm eden bir zenci
Ya da kafaya bir beyaz kıl bıraktı.
Sanki gündüze gece elbisesi giydirildi
Ve mızraklar da yıldızlar doğurdu.⁴²*

Savaşlarda aksiyonun en yüksek olduğu zamanlar iki ordunun göğüs göğüse karşı karşıya geldiği zamanlardır. Mütenebbî, çatışmanın zirve yaptığı anda yerden kalkan tozların savaş meydanını gündüz vakti geceye çevirdiğini anlatır. Bu karanlıkta Müslüman ordularının ellerindeki kılıçların parlaklığı iki şeye benzetilmiştir: Zenci bir insanın güldüğü vakit dişlerinin parlaklığı ve simsiyah saçların arasında beyaz kılların belirmesi. Diğer beyitte de benzer bir şekilde toz bulutlarının kesafeti adeta gündüze gece elbisesi giydirmiştir. Gündüzün geceye döndüğü o korkunç savaşın karanlığında geceye ışık veren yıldızlar ise havada uçan mızraklardır. Şair *teşbih-i temsilin*in mükemmel bir örneğini sunmaktadır. Benzeme yönünün birden fazla olduğu temsilî teşbihlerde olduğu gibi bu iki beyitte savaş meydanının toz bulutundan dolayı karardığı gece misal ortamında ışık saçan cisimlerin kılıç ve mızraklar olduğunu ilgi çekici bir şekilde sahnelermiştir.

4. Hüsn-i Ta'lîl

Arap dili belagati disiplininin sacayaklarından olan bedî' ilmi sözü süslemek için Arapların başvurduğu sanatları ele almaktadır. Bunlardan birisi de *el-muhassinâtü'l-ma'neviyye* arasında yer alan hüsn-i ta'lîl sanatıdır. Hüsn-i ta'lîl; *bir olay ve olgunun kendisini veya oluş şeklini gerçeğinden farklı sebeplere bağlama amacıyla yapılan edebî sanat* olarak tanımlan-

42 Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mutenebbî*, 111.

maktadır.⁴³ Bu sanata dair belâgat kaynaklarında seçilen örneklerin, çoğu kez Mütenebbî'nin şiirlerinden iktibas edildiği görülür. Bu alıntılar, şairin söz konusu sanatta ne derece mahir olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Mütenebbî'ye ait aşağıdaki örneğe, pek çok belâgat kaynağında başvurulmuştur:

حُمْتُ بِهِ فَصَبِيهَا الرُّحَصَاءُ

لَمْ تَحُكِ نَائِكَ السَّحَابُ وَإِنَّمَا

Bulut senin ikramperverliğini taklit etmeye çalışıyor değil

*Ancak ateşli hastalığa yakalanmış; dökülenler de terleridir.*⁴⁴

Hârûn b. Abdülazîz adında birine yöneltilen bu methiye temalı şiirde Mütenebbî, övdüğü kişi ile bulutlar arasında bir karşılaştırma yapar. Klasik Arap şiirinde cömert kişinin buluta benzetilerek övülme geleneği zaten mevcuttur. Fakat burada şair basmakalıp bu teşbihe bambaşka bir yaklaşım getirir ve kıyaslamayı tersine çevirir. *Teşbih-i maktûb* denilen oldukça mübalağalı bir anlatımla bulutu kişileştirir ve onu, övdüğü kişiyi kıskanan ve kıskançlığından dolayı kan ter içinde kalan birine benzetir ve şöyle der:

Şair görüldüğü gibi bir şeyin olağan sebebini beklenenin dışında başka bir şeye isnat etme sanatını iki ayrı perdede gerçekleştirmiştir. Şöyle ki bulutlardan yağmurun yağmasının zahirî sebebi malum olduğu üzere basınç farklılıkları, sıcak soğuk arası değişimler ve nem oranı gibi etkenlerdir. Şair ilk önce bulutlara bir kişilik verir. Buna göre bulutlar ilk bakışta övdüğü kişinin cömertliğine özenen bir insan gibi düşünülür. Bu kişi elindeki malı, etrafındakilere öylesine saçıp savuruyor, cömertlikte adeta gürleyip yağıyor ki bulut da ona benzemek istiyor ve bu yüzden yağmurlar gönderiyor. Bu, övülen kişinin cömertliğini ifade etmek için zaten gayet mübalağalıdır ve hüsn-i ta'lîl sanatı için yeterlidir. Hâlbuki şair bununla yetinmez. Sanata bir perde daha ilave eder. Bulutun yağmur göndermesi, onun övülen kişiye benzemeye çalışması yahut onu taklit edilmesi ile izah edilemez. Zira bulut onu yağdırmada yani cömertlikte taklit edemeyeceğini bilir. Aşırı kıskançlığından dolayı bulut fenalık geçirip ateşli hastalığa yakalanmıştır. Sıtmaya yakalanan kişiden terler döküldüğü gibi buluttan da öyle yağmurlar dökülür. Bu anlatıma göre bizim yağmur olarak gördüğümüz şey aslında bulutun hastalığından dolayı be-

43 Durmuş, "Hüsn-i Ta'lîl", 19/33.

44 Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mutenebbî*, 129.

deninden dökülen boncuk boncuk ter damlalarıdır.

Şairin övgüye konu olarak muhatabının cömertliğini ele aldığı pek çok şiiri bulunmaktadır ve bunlarda sıklıkla hüsn-i ta'lîl sanatına başvurduğu görülür. Bunlardan birisi de Mütenebbî'nin adından sıklıkla bahsettiği emirlerden biri olan Bedr b. Ammâr'dır. Şair söz konusu şahsın cömertliğinden bahsederken şöyle der:

يَتَدَاوَى مِنْ كَثْرَةِ الْمَالِ بِالِاقِ لَالِ جُودًا كَأَنَّ مَالًا سَقَامَ

*Mal çokluğunu cömertlikle azaltarak tedavi eder
Sanki mal hastalıklmış gibidir onda.⁴⁵*

Kişinin cömert olmasının nedeninin kişideki karakter olgunluğu olması beklenir. Hâlbuki şaire göre, Ammâr'ın elinde mal tutmayıp dağıtması tedavi amaçlıdır. Serveti elinde tuttuğu zaman hasta olmaktadır. Bu derdin dermanı da sadece malını dağıtmaktan geçmektedir. Emirnin nez-dinde mal sanki hastalık sebebidir. Görüldüğü gibi şair cömertliği beklenenin dışında başka bir sebebe dayandırmıştır.

لَيْسَ الْوَشْيَ لَا مُتَجَمَّلَاتِ وَلَكِنْ كَيْ يَصُنَّ بِهِ الْجَمَالَا
وَصَفَّرَ الْغَدَائِرَ لَا لِحُسْنِ وَلَكِنْ خَفَنَ فِي الشَّعْرِ الضَّلَالَا

İşlenmiş elbiseleri güzelleşmek için giyiyor değiller.

Lakin güzelliğini o elbiselerle koruyorlar.

Saçlarını güzellik olsun diye topuz yapmazlar.

Lakin saçlarından dolayı başkalarının yoldan çıkmasından korktular.⁴⁶

Mütenebbî'nin şiirlerinde anlam zenginliğini yansıttığı en güzel örneklerden biri olan bu beyitlerde şair, sevgilisinin güzelliğini ifade etmek için oldukça abartılı fakat bir o kadar da gizemli bir dil kullanır. Araplar da kadim bir âdet olan elbise süsleme işine الوشي denilmektedir. Süsleme işi yapan الوشاء/veşşâ kumaşın üzerine desenler işlemekte ve küçük boncuklar gibi aksesuarlarla kıyafeti gösterişli hale getirmektedir. Doğal olarak bununla kadını daha güzel göstermek ve dikkatleri üzerine çekmek amaçlanmaktadır. Mütenebbî ilk mısradaki güzelliğiyle methettiği kadının da diğer kadınlar gibi işlemeli elbiseler giydiğini fakat bunu alışıl gelmiş

45 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 165.

46 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 139.

amaç için yapmadığını söyler. Tam aksine bu kıyafet onun güzelliğini örterek muhafaza etmek içindir. Zira sevgilisi o kadar güzeldir ki işlemeli, süslemeli kıyafetler onun güzelliğine bir şey katmaktan ve onu daha güzel göstermekten çok uzaktır. Dolayısıyla işlenmiş kıyafetlerin yapabileceği şey en fazla onun güzelliği setretmek ve iffetini korumaktır.

İkinci beyitte benzer bir üslupla mübalağa sanatına başvurur. Kadınlar uzamış olan saçlarını türlü türlü şekillerle örgü yaparak güzelliklerini artırmak ister. Şairin methiyeler dizdiği sevgilisi de aynı şekilde saçlarını örmüştür. Fakat bir üst beyitte olduğu gibi bu da beklenmedik bir şekilde başka bir sebebe bağlanmıştır. Kadın saçlarını örtme sebebi güzelliğini ziyadeleştirmek ve çekici hale gelmek değil tam aksine başkalarının yoldan çıkmasına sebep olmaktan duyduğu endişedir.

Burada şairin tek bir kelime ile pek çok anlamlar ifade etmiş olabileceği beyit üzerine yapılmış şerhlerdeki ayrıntıdan anlaşılmaktadır. Örneğin Mütenebbî şârihlerinden olan el-Maarrî'ye göre ضللا lafzı şiirin amacına göre iki farklı şekilde yorumlanabilir. Birincisi; kadın saçlarını örmektedir. Zira saçları simsiyah ve uzun olduğu için yüzünü örtmekte ve karanlıkta kalan insanlar da yolunu kaybetmektedir. Arapçada ضللا sözcüğünün bir anlamı yolunu kaybetmektir. Bu anlama göre kadının uzun ve simsiyah saçlarını örtmesi ile yüzünü gizlemesi böyle bir güzellikten mahrum kalmalarına ve karanlıklar içerisinde buhranlı bir hayat yaşamalarına neden olmaktadır. Kadın bunun farkındadır. Bu yüzden saçlarını örerek, yüzünü gösterir ve insanlar yüzünün güneş gibi ıslıl ıslıl aydınlığında yollarını bulurlar. İkincisi; şaire göre kadın, saçlarını örmek zorunda kalmaktadır. Zira saçlarını örmezse simsiyah ve uzun saçlarının güzelliği başkalarının kendisine ister istemez meyletmesine neden olacaktır. Bu takdirde saçlar diğerlerinin *dalâline* yani ayaklarının kaymasına ve sapkınlığa uğramasına sebep olur. Başkalarının sapıtması kadın için bir korku nedenidir. Bu yüzden saçlarını topuz yaparak güzelliğini gizlemek isteğindedir. Şiirdeki صَفَّرَ örgü yapmak, الغدائر ise saçlar anlamındadır.

Şairin söz konusu sanattaki yetkinliğini gösteren diğer bir örnek Bedr b. Ammâr'a hitaben söylediği bir şiirinde bulunmaktadır:

يَتَّقِي إِخْلَافَ مَا تَرَجُو الذَّنَابَ

مَا بِهِ قَتْلُ أَعَادِيهِ وَلَكِنْ

Düşmanlarını öldürmek değildir onun ki

*Lakin kurtların beklediği şeyi vermemekten çekiniyor.*⁴⁷

Burada şair övdüğü kişinin savaşta düşmanları karşısındaki galibiyetini anlatmaktadır. Tabii ki bir şair olarak bu kahramanlığı abartılı bir dille ifade etmek ister. Savaş esnasında düşman saflarında yer alan askerlerin öldürülmesinin gerçek sebebi onların zararını defetmek ve kendini korumaktır. Şair düşmanlardan gelebilecek zararlardan sakınmayı ve bu sebeple de onları öldürmeyi övdüğü kişiye yakıştırmaz. Zira bu izahta *kor-ku* iması vardır. Şair düşmanların öldürülmesi olayını edebiyatın imkânlarından yararlanarak farklı bir nedene bağlar. O da aç kurtların yiyeceklerini hazırlamaktır. Ammâr dağlarda, ormanlarda aç kalan kurtlara acımış ve onların karnını doyurmak istemiştir. Bu yüzden düşmanla savaşmış ve askerlerini öldürmüştür. Savaş meydanı cesetlerle dolunca kurtlar da gelip karınlarını doydurmuştur. Kısaca ifade etmek gerekirse, düşman korkusu değil, kurtların aç kalacağı endişesi onu savaşa sevk etmiştir.

Şairin, savaşmanın gerekçesini hüsn-i ta'lîl ile başka bir sebebe dayandırmasının onda kalıplaşmış bir üslubu olduğunu belirtmek gerekir. Zira hemen hemen aynı ifadeleri Seyfûddeve dışında başka emirlere de söylemiştir:

كرما لأن الطير بعض عياله

سفك الدماء بجوده لا بأسه

İkramperverliğindedir kan dökmesi, gücünden değil.

*Zira kuşlar onun bakmakla yükümlü olduğu evlatlarıdır.*⁴⁸

Burada şair Bedr b. Ammâr adında bir emir hakkında *onun savaşlarda kan dökme sebebinin gücünden değil cömertliğinden kaynaklandığını* ifade eder. Bir önceki örnekte olduğu gibi ilk anda şaşırtıcı bir sözdür bu. Emir in savaştaki cömertliği kuşlaradır. Kuşlar aç kalmasın düşüncesiyle savaşa gider, düşman askerlerini öldürür ve onları yem haline getirir.

5. İstiareler

Teşbihin iki ana unsuru olan müşebbeh/benzeyen ve müşebbehun bih/benzetilenden birinin hafzedilmesiyle elde edilen bir söz sanatı olan istiare/eğretileme, kısaca teşbihin mübalağası olarak tarif edilmektedir. Bir unsur hafzedildiği için netice itibariyle istiarede îcâz yapılmış ve mu-

47 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 134.

48 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 155.

hayyile yetisi daha etkin kullanılmış olur ki bu da edebî üsluba hayat taşıyan can damarlarından birisidir. Mütebebbî'nin şiirleri birbirinden ilginç istiare örnekleriyle doludur ve bu istiareler şairlere ilham verecek yahut yol gösterecek niteliktedir.

Şair gazel temalı bir şiirinde sevdiğinin dişlerini şöyle tasvir eder:

وَبَسَمَنَ عَن بَرِّ حَشِيثُ أُذِيِّهِ مِنْ حَرِّ أَنْفَاسِي فَكُنْتُ الذَّائِبَا

*Tebessüm ederek buzunu gösterdi, nefesimin sıcaklığı ile eritmekten korktum
(O erirse) ben de erirdim.⁴⁹*

Bu tasvire göre kadın tebessüm etmiş ve gülümsemesiyle birlikte bir buz parçası ortaya çıkmıştır. Buzun parlaklığının cazibesinden dolayı ağzını ona doğru yaklaştırdırca kendi nefesinin sıcaklığıyla buzun eriyeceğinden korkmuş ve geri çekilmiştir. Zira buz eriyince kendisi de üzüntüsünden eriyip gidecektir. Bu beyitte sevgilinin tebessüm ettiği vakit ağzında beliren dişler kar yahut buza benzetilmiştir. Müşebbeh olan dişler zikredilmemiş olmakla istiare-i tasrihiyye/açık istiare yapılmış olmaktadır.

Aynı kasidenin devamında bir istiare daha dikkat çekmektedir:

كَيْفَ الرَّجَاءِ مِنَ الْخُطُوبِ تَخْلُصًا مِنْ بَعْدِ مَا أَنْشَبَنِي فِي مَخَالِبَا

*Belalar içime pençelerini geçirdikten sonra onlardan
Kurtuluş ümidim nasıl mümkün olur?⁵⁰*

Bu beyitte şair başına gelen musibetlerden dert yanmaktadır. Taaccüp ve teessüf ifade eden كيف/nasıl istifhamıyla çaresizliğini dile getirmektedir. Yaşadığı çileler adeta yırtıcı bir hayvan gibi pençelerini etine geçirmiştir. Kendisini bu denli çepeçevre sarmış ve tırnaklarını da batırmış belalardan kurtuluşu mümkün değildir. Burada hayatta başa gelen belalar pençelerini çıkarmış yırtıcı bir hayvana benzetilir. Fakat hayvanın şahsı (müste'âr minhu) zikredilmez onun bir özelliğinden bahsedilir. Bu ise istiare-i mekniyye/kapalı istiairedir.

Şairin istiare ve teşbihi peş peşe kullandığı yerler de vardır. Bunlar içerisinde en dikkat çekenlerden birisi de aşağıdaki şiiridir:

49 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 109.

50 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 109.

تَنَايَا حَبِيبٍ لَا يُجِلُّ لَهَا رَشْفُ

وَتَفَتَّرُ مِنْهُ عَن خِصَالٍ كَأَنَّهَا

Ondan öyle hasletler tebessüm eder ki

⁵¹Öpmekten bıkmadığın sevgilinin dişleri gibi.

Bu beytin ilk mısrasında şair, övdüğü kişinin hasletlerinden bahsetmektedir. وَتَفَتَّرُ fiili asıl anlamı itibariyle kişinin gülerken dişlerini göstermesi iken istiare amacıyla ahlak için kullanılmıştır. Buna göre övülen kişi gülümseyen bir insana, ondaki ahlaka dair faziletler ise güven ve huzur veren dişlere benzetilmiştir. Kişi güldüğünde nasıl güzelse övülen kişi de ahlaki üstünlükleriyle birlikte öyle sevimlidir. Bu istiarenden sonra hemen peşinden şair bir de teşbihte bulunur. Bu hasletler sevgilinin dişleri gibidir. İlk mısradaki istiareye karşılık gelen bu teşbihe göre şöyle bir anlam vardır: İnsan sevdiği kişiyi dudaklarından öperken bıkmak usanmak nedir bilmediği gibi övülen bu şahsın ahlaki erdemleri de öyle tatlı ve caziptir ki onlardan kişi asla sıkılmaz.

6. Mübalağalar

Edebiyat eleştirmenleri şiirde duygu yoğunluğunu ifade etmesi ve coşkunluk uyandırması açısından abartılı anlatımları bir yere kadar makul karşılamışlar ve bu tür mübalağaları makbul addetmişlerdir. Bir yere kadar diyoruz zira şiirde her abartılı anlatım mutlaka sanatsal bir değer ifade etmemektedir. Kimi mübalağalar da estetik sınırları aşan bir çıkış olarak görülmüş ve bunlar hakkında gayr-ı makbul mübalağa denilerek yerilmiştir. Mütenebbî'nin şiirlerinde kimi zaman hayal gücünü zorlayarak hayranlık uyandıran kimi zaman da aşırılıklarıyla zevk-i selim sahiplerinin kulaklarını tırmalayan mübalağalı ifadeler oldukça yoğun bir şekilde serpiştirilmiştir.

Şair gençlik yıllarında söylediği bir gazel şiirinde sevdiği kadının tükürüğü hakkında şöyle der:

لَوْ صَابَ تَرْبًا لِأَحْيَا سَالِفِ الْأَمَمِ

قَدْ دُقْتُ مَاءَ حَيَاةٍ مِنْ مَقَلِّهَا

Onun dudaklarından hayat suyunu tattım.

Eğer bir toprağa dökülseydi geçmiş tüm kavimler onunla hayat bulurdu.⁵²

51 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 107.

52 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 36.

Şair, sevdiği kadının tükürüğünü tatmış yani onu dudaklarından öpmüştür. *Tükürük* anlamına gelen kelime şiirde doğrudan kullanılmamıştır. Zira şairin maksadı ikinci mısradaki görüldüğü gibi yapılan eylemin duygu dünyasında neler uyandırdığı daha doğrusu coşturduğunu ifade etmektir. Bu coşkuyu *tükürük* kelimesi karşılamaz ve edebî dilin nezahetine de yakışmaz. Bunun yerine *mâu'l-hayât/can suyu* der. Eğer sevgilinin dudaklarından şaire akıp geçen o tükürük eğer toprağa düşse idi geçmiş bütün kavimler onunla hayat bulurdu demekle yaşamış olduğu zevki doruk noktada ifade eder. Bu apaçık bir mübalağadır. Böyle bir şeyin gerçekleşmesi aklen ve adeten mümkün değildir. Bu tür mübalağalar, bedî' ilminde *guluv/aşırı* şeklinde tasnif edilmiştir.

Diğer bir şiirde Mugîs b. Alî adında bir kişi methedilmektedir. Otuz dokuz beyitlik kaside neredeyse baştan aşağıya mübalağalı anlatımlarla doludur ve şairin söz konusu üslubu nasıl benimsediğine dair ilgi çekici örnekler içermektedir.

Kaside, klasik Arap şiirinde kadim bir gelenek olan *vakfetun taleliyye* ile başlar. Şair sevdiği kişilere duyduğu özlemden dolayı onların yaşadığı fakat sonra terk ettiği mekânlara uğrar ve hatırları yâd eder. Çoğunlukla bu vakfede gözyaşı dökmek alışlagelmiş bir motiftir. Şairler, edebî dilin bir gereği olarak doğrudan "ağladım" demez ve birbirinden süslü ifadelerle ağlamanın sanatını icra ederler. Arap dilinde, ağlamak anlamına gelebilecek onlarca fiil, ağlamanın keyfiyetine dair de yüzlerce ifade biçimi bulunmaktadır. İşte şairin mahareti burada kendini gösterecektir. Alışılmışın dışına çıkarak, kendine mahsus bir ağlama/hüzünlenme tasviri ile şair özgünlüğünü ortaya koyacaktır. Mütenebbî, ağlayışını ifade etmekte şu mübalağayı tercih etmiştir:

سَوَائِلًا مِنْ جُفُونٍ ظَنَّنَهَا سُحْبًا

سَقَيْتُهُ عَرَبَاتٍ ظَنَّنَهَا مَطْرًا

Onu gözyaşlarıyla suladım ki, gözlerden yağan sağanak yağmur sandı.

Öyle gözlerdi ki onları, bulut sandı.⁵³

Şair, sevgilinin yaşadığı eve gelmiş ve öylesine ağlamıştır ki gözyaşlarıyla ıslanan ev şairin yanaklarından sicim sicim dökülen gözyaşlarını yağmur, gözlerini ise bulut zannetmiştir.

Kasidenin 13. beytinde şair övülen kişinin aklını oldukça abartılı

53 Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mutenebbî*, 97.

bir dille şöyle öne çıkarır:

أَوْ جَاهِلٍ لَصَحَا أَوْ آخِرِسٍ خَطْبًا

لَوْ حَلَّ خَاظِرُهُ فِي مُقَعَدٍ لَمْ شَى

Eğer onun zekâsı bir yatalakta olsa kalkar yürür

Cahile gelse akli başına gelirdi, dilsiz de olsa hatip kesilirdi.⁵⁴

Kişinin felç gibi hastalıklardan dolayı ayakta durma gücünü kaybetmesi ve yatalak olmasının zihinsel kabiliyetleri ile bir alakasının olmadığı açıktır. Yani yatalak bir kişinin ayağa kalkabilmesi için akla değil önce sinirsel sağlığa ihtiyacı vardır. Ancak şair bu beyitte *eğer onun akli bir yatalakta olsa yürür, cahilde olsa akıllanır, dilsizde olsa hatip kesilir* demektedir. Övdüğü kişinin zekâ seviyesini yatalakları bile ayağa kaldıracak kudrette görür ki bu açıkçası kulağa hoş gelmeyen bir mübalağa olmuştur. Övülen kişinin akli melekesinin, cahil ve dilsiz ile karşılaştırılması oldukça makulken sinirsel bir hastalıkla ilişkilendirilmesi hayalî/imesel yakınlık açısından pek münasip düşmemiştir denilebilir.

Bu başlık altında şairin kullandığı mübalağalı dile ait örneklerin her birine beyitler ve şerhleri şeklinde değinmektense hızlıca göz atmak bütüncül bakabilmek adına daha yararlı olacaktır: Şaire göre övülen kişinin yüzünü gören, güneşi koyu karanlık görmeye başlar; ağzından dökülen inci gibi sözleri duyan denizdeki incileri taş parçası zanneder; onu görenin heybetinden dolayı gözleri kamaşır; onu gören düşmanın ömrü toz gibi ufalanır biter, öfkesi öyle korkunçtur ki su damlası olup nehre düşse çilmez olur; ölüm onu görse geri çekilir vb.⁵⁵

Mütenebbî'nin mübalağa hususundaki tavrı kimi zaman söz sanatları ile de sınırlı değildir. Kimi zaman şairi beklenmedik bir üslupta abartıya kaçarken de görürüz. Örneğin bir methiyesinde övdüğü kişi hakkında şöyle der:

وَلَا هُوَ ضَرْغَامٌ وَلَا الرَّأْيُ مِخْدَمٌ

يَجَلُّ عَنِ التَّشْبِيهِ لَا الْكُفُّ لُجَّةٌ

Teşbihten münezzehtir; ne avucu denizdir

ne bir aslandır ne de görüşü bir kılıçtır.⁵⁶

54 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 98.

55 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 97-100.

56 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 114.

Teşbih, soyut ve gaip olan şeyleri somut ve hazır bulunan şeylere benzetme sanatıdır. Nitelikli bir teşbihin gerçekleşebilmesi için benzetilen sıfatın benzeyenden çok daha güçlü olması gerekir. Örneğin atın hızı rüzgârla, kişinin cömertliği yağmurla, cesareti ise aslanla ifade edilir ve teşbih yapılırken hayalen de olsa benzeyen ve benzetilen arasında bir münasebet aranır. Mütenebbî teşbih sanatındaki bu münasebet kriterini, öveceği kişi hakkında edebî bir malzeme olarak kullanır. Yukarıdaki beyte göre övdüğü kişi öylesine büyük birisidir ki onun sıfatlarını âlemde bir şeylerle münasebet kurarak tarif etmek mümkün olmamıştır. Ne elinin açıklığı denize ne cesareti aslana ve ne de isabetli görüşleri kılıca benzetilebilir. Şair övdüğü kişideki mükemmel sıfatları bir şeylere benzetmeyi de münasip görmez. Ancak makbul olmayan bu mübalağada (gulûv), Mütenebbî'nin edebiyatçılığını tekellüfle zedelediğini söylemek gerekir. Zira henüz beş beyit sonra şairin memdûha ait sıfatlarda teşbihe başvurduğunu görürüz: ⁵⁷ اَلَّذِي مِنَ الصَّهْبَاءِ بِالْمَاءِ ذِكْرُهُ فَلَئِمَّ اَرَّ بَدْرًا ضَاحِكًا. diyerek onun yüzünden daha önce gülen bir ay görmedim demiş ve övülen kişiyi dolunay ile karşılaştırmıştır. Dolayısıyla Mütenebbî'nin övgü hususunda bu örnekte görüldüğü gibi aşırıya gittiği ifadelerindeki tutarsızlıklarından anlaşılmaktadır denilebilir.

Şair methiyede bazı mübalağalarda da temkinli ve dikkatli bir dil kullanır. Bedî' ilmi ıstılahınca makbul addedilen gulûv türü mübalağalar yaparken övülen kişinin büyüklüğünü hayalde canlandırmak ve akla yaklaştırmak için لَوْ edatını kullanır. Aşağıdaki beyit buna uygun bir örnek olacaktır:

لَقَالَ لَكَ السِّنَانُ كَمَا أَقُولُ

فَلَوْ قَدَّرَ السِّنَانُ عَلَى لِسَانٍ

Eğer mızrağın ucu dile gelseydi sana benim söylediklerimin aynısını söylerdi.⁵⁹

Gayet açık bir dille tekellüf hissettirmeyen bu abartıda şair aklen ve adeten mümkün olmayan bir şeyi şart edati getirerek hayalde tasvir eder. Bir savaş aleti olan mızrak eğer konuşabilse Seyfüddevle'yi Mütenebbî gibi övecek ve hayranlığını ifade edecekti.

57 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 114.

58 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 113.

59 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 264.

Başka bir methiyede şairin –mübalağa bakımından- bu örneğe ne-redeyse tamamen benzerlik arz eden bir beytine rastlıyoruz:

مدت محيية إليك الأغصنا

لو تعقل الشجر التي قابلتها

Şair övdüğü kişiye hitaben şöyle der: “Eğer seninle karşılaşan ağa-cın akli olsaydı dallarını sana doğru uzatırdı ta ki sana selam verebilsin.”⁶⁰ Dikkat edilirse buradaki abartıda kullanılan üslup bir önceki beyitle ay-nıdır.

Sonuç

Bu çalışmada ünlü Arap şairi Mütenebbî’yi Arap edebiyatında seç-kin bir konuma sahip kılan edebî hususiyetlerin neler olduğu üzerine odaklanıldı. Onun şiirlerinde öne çıkan edebî sanatların izi takip edildi. Şairin ustalığının özellikle şu başlıklarda kendini daha ziyade hissettirdi-ği gözlemlendi: Teşbih ve istiarelerdeki orijinalliği, hüsn-i ta’lil sanatın-daki başarısı, mübalağa sanatındaki hüneri ve teşhislerdeki etkileyici hayal gücü. Şairin pek çok edebî mahareti içinde bu başlıkların temayüz ettiği açıkça görülmüştür.

Mütenebbî’nin yaşadığı dönem Arapların içeride birbirleriyle, dı-şarıda da Bizanslılarla yaptığı savaşların yoğunluğuna tekabül etmiştir. Dolayısıyla şiirlerinde övdüğü kişileri askeri başarılarıyla öne çıkarmak istemiştir. Bu bakımdan onun şiirlerinde kılıçlar, mızraklar, etçil kuşlar ve kurt gibi yırtıcı hayvanlar teşhis sanatıyla kişiliğe bürünmüştür. Şair, kendine has üslubuyla savaş sahnelerini, dinleyicilerin gözü önünde mü-kemmel bir surette canlandırır. Onun dilinden dökülen özenle seçilmiş kelimelerin her biri savaşı adeta dramaya taşır. Sahnelerinde teşhis sanatı önemli bir rol oynamıştır. Teşbih ve istiarelerde ise şair, umulmadık ve hiç akla gelmeyecek münasebetleri hayalde bir araya ge-tirmekte oldukça başarılı bulunmuştur. Şaşırtıcı kabul edilecek teşbih ve istiarelerle Mütenebbî, zekâsının derinliğini göstermek istemektedir. Şai-rin dinleyiciyi hayrette bırakan bu yönlerine karşılık çalışmada onun mü-balağalarındaki bazı zayıf yönleri de tespit edilmiştir. Kaside içerisinde anlam tutarlılığını zedeleyen çelişkiler göze çarpmıştır. Şair, kimi zaman edebiyat eleştirmenlerince makbul addedilmeyen abartılı ifadeler kullan-mıştır. Daha ziyade medihte kendini gösteren bu aşırılıklarla şair, şiirini

60 Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, 152.

nadiren de olsa edebî kaygılardan ziyade salt maddi çıkarlar için söylediği izlenimi uyandırmıştır. Çalışmada bunlardan birkaç tanesine işaret edilmiştir. Şairin divanı Türkçeye çevrilmemiştir. Biz sonuç olarak Mütenebbî divanının bir çeviri çalışmasıyla Türkçeye kazandırılmasını tavsiye edecek değiliz. Zira şiirlerinde başvurduğu söz sanatları ve anlam zenginliğin çeviri yoluyla dilimize aktarılmasının gayet zor olduğunu farkındayız. Bu yüzden bu makalede şiirlerin yorumlu/şerhli mana aktarımına başvurulmuştur. Bizim tavsiyemiz şairin şiirlerin bu çalışmada olduğu gibi belirli konu başlıklarına ayrılarak şerh edilmesidir. Zira Mütenebbî her şeyden önce bir filozof ve hikmet şairidir. Onun şiirlerini cazip kılan şey değerli manalara, o manalara en yakışır lafız ve üslupları giydirebilme becerisidir. Dolayısıyla onun şiirlerine can veren manaların şerh yoluyla dilimize aktarılması bu çalışmanın bir tavsiyesidir.

Kaynakça

- 'Akkâd, Abbâs Mahmûd. *Mutâla'ât fi'l-kutubi ve'l-hayât*. Kahire: Mü'essesetü Hindâvî, 2013.
- Alî, es-Sâdık Cum'a. *el-İstisnâ fi şî'ri'l-Mutenebbî*. Sudan: Ummu Dermân Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Arûd, Züheyr Muhammed İkâb. *el-Hazfu fi şî'ri Ebi't-Tayyib el-Mutenebbî*. Yermük: Yermük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Lisânu'l-mîzân*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. B.y.: Dâru'l-Beşâir, 2002.
- Ayyıldız, Esat. "el-Mutenebbî'nin Seyfüddevle'ye Methiyeleri (Seyfiyyât)". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 497-518.
- Bâ Mahreme, Ebû Muhammed Abdullah et-Tayyib b. Abdillâh b. Ahmed. *Kılâdetü'n-nahr fi vefeyâti a'yânî'd-dehr*. 6 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1428/2008.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*, thk. Mustafâ Abdulkâdir. 24 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417.
- Bahr, Fadl Dahiyeye Muhammed. *et-Tevâbi' fi şî'ri'l-Mutenebbî*. Sudan: Ümmü Dermân Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010.
- Durmuş, İsmail, "Mütenebbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/195-200. İstanbul: TDV Yayınları. 2006.
- Durmuş, İsmail. "Hüsn-i Ta'lîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/33-34. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Ebû Ridvân, Lüeyy Mahmûd Muhammed. *Cumû'u'l-kille fi dîvânî'l-Mutenebbî ve delâletuha'l-belâğiyye*. Kudüs: Kudüs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Enbârî, Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdullâh Ebu'l-Berakât. *Nüzhetu'l-elibbâ fi tabakâti'l-udebâ'*, thk. İbrâhîm es-Sâmurâî. Zerkâ: Mektebetu'l-Menâr, 1405/1985.
- Gânim, Rulâ Hâlid Muhammed. *el-Âhâr fi şî'ri'l-Mutenebbî*. Filistin: Necah Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Gökkaya, Şirin. *Mütenebbî'nin Şiirlerinde Yaşam Felsefesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Haddâd, Melike Ali Kâzım. *Serikâtu'l-Mutenebbî fi'n-nakdi'l-Arabiyyi'l-kadîm*. Kûfe: Kûfe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Hamed, Muhammed Ahmed Surûr. *Nûnâ't-te'kid fi şî'ri'l-Mutenebbî*. Sudan: Ümmü Dermân Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, ts.
- Hazer, Dursun. "el-Mutenebbî'nin Şiirinde Humma Tasvîri". *Gazi Üniversitesi Ço-*

rum İlahiyat Fakültesi Dergisi 2/4 (2003), 17-36.

Huveydât, Muflih Dab'ân. *Tecelliyâtu's-sırâ' fî şî'ri'l-Mutenebbî*. Ürdün: Mute Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mimmâ sebete bi'n-nakl evi's-semâ' ev eşbetehü'l-'ayân'*. thk. İhsân Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1900.

İbnu'l-Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyne ed-Dımaşkî. *Târîhu Dımaşk*. thk. Ömer b. Garâme. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1995.

İbnü'l-'Adîm, Ebü'l-Kasım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî. *Bugyetü't-taleb fî târihi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.

Maarrî, Ebü'l-Alâ' Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân. *Risâletü'l-ğufrân*. Kâhire: Müessesetü Hindâvî, 2013.

Medverî, Sâmîye. *Şî'ru'l-Hikme beyne'r-ru'yeti'l-felsefiyye ve'l-melfûzu'n-nefsî inde'l-Mutenebbî*. Cezayir: Akîd el-Hâc Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009-2010.

Mütenebbî, Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyne b. el-Hasen b. Abdissamed el-Cu'fî el-Kindî. *Dîvânu'l-Mutenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrût, 1983.

Nâcî, İbrâhîm. "Arap Şiirinin Önde Gelen İki Şairi; el-Ma'arrî ve el-Mutenebbî'nin Mukâyesesi". çev. Osman Düzgün. *Nüşa* 12/35 (2012), 131-144.

Nevevî, Ebü Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-lugât*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, ts.

Özdemir, Abdurrahman. "el-Mütenebbî'nin Şiirinde Maras". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2006), 159-185.

Özdemir, Sevim. "el-Mutenebbî Dîvânından, et-Teşbîhu'l-Belîğ Sanatına Örnekler". *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2004), 61-78.

Safedî, Ebü's-Safâ (Ebü Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfî bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâvûd. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2000.

Sâhib b. Abbâd, Ebü'l-Kâsım İsmâîl b. Abbâd b. el-Abbâs et-Tâlekânî. *Kitâbü'l-Keşf 'an mesâvi'i şî'ri'l-Mutenebbî*. thk. Muhammed Hasen Âl Yâsin. Bağdat: Mektebetu Nahda, 1965.

Sâlih, Bilâl Mahmûd Ya'kûb. *el-İğtirâb fî şî'ri'l-Mutenebbî*. Amman: Hâşimî Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Sâlihî, İbrâhîm. *et-Ta'rîd fî medâihî'l-Mutenebbî*. Cezayir: Muhammed Haydar Üniversitesi,

versitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008-2009.

Seâlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl. *Mütenebbî ve mâ lehû ve mâ ‘aleyh*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Kahire: Mektebetu'l-Huseyn et-Ticâriyye, ts.

Şâir, Mûsâ. “et-Tasgîr fî şî’ril’-Mutenebbî”. *Mecelletu mecmai’l-Lugati’l-Arabiyye-ti’l-Urdunî* 23-24 (Haziran 1984), 39-65.

Şefîka, Umrâvî. *Tecelliyâtu kasîdeti’l-medhi fî şî’ri’l-Mutenebbî: Dirâsetün fenniyyetün cemâliyye*. Ümmü'l-Bevâkî: el-Arabî b. Muheydi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu’l-İslâm*. thk. Beşşâr Avvâd. 15 Cilt. B.y.: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 2003.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris. *el-A’lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 2002.

Özdemir, Sevim. “Şiirle Kazanç Yoluna Zuheyr b. Ebî Sulmâ ile el-Mutenebbî’nin Yaklaşımı”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (2009), 193-206.

Selahattin, Goran. *el-Mütenebbî’nin Şiirinde Medh*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.

Yaltkaya, Şerafeddin. “Mutenebbî’den Önce Şiir (II)”. sad. Musa Yıldız – Nurettin Ceviz. *Nüşa* 5/18 (2005), 55-82.

Yaltkaya, Şerafeddin. “Mutenebbî’den Önce Şiir (I)”. sad. Musa Yıldız – Nurettin Ceviz. *Nüşa* 5/17 (2005), 95-122.